

АНТИМОНОПОЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ КОРПОРАТИВНИХ СИСТЕМ

Клімова О. І.

У статті розглянуто актуальне питання антимонопольного регулювання інтегрованих корпоративних систем. Визначено проблеми та протиріччя, що притаманні сучасному антимонопольному законодавству у сфері регулювання таких систем. Запропоновано можливі шляхи вирішення цих проблем.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Істотні зміни, що відбулись за останні роки у світовій економіці у зв'язку з інтернаціоналізацією ринків і посиленням процесів глобалізації, з одного боку, і сприятлива макроекономічна ситуація на тлі політичної стабілізації з іншого, гостро ставлять перед українською економікою питання підвищення її конкурентоспроможності та забезпечення високих темпів економічного зростання. Важлива роль у вирішенні цих питань належить вітчизняному корпоративному сектору та одній з його основних складових – інтегрованим корпоративним системам (ІКС), що забезпечують значний внесок у розвиток народного господарства і від яких залежить конкурентоспроможність української економіки в цілому.

Важливими завданнями на майбутні кілька років у країні є реалізація національних проектів, у тому числі за участю ІКС, запуск великих інфраструктурних проектів за допомогою приватно-державного партнерства, вихід на нові експортні ринки тощо. Кожне із завдань передбачає залучення значних обсягів інвестицій і забезпечення інтересів усіх сторін, що беруть участь у цьому процесі. Значна роль у здійсненні цих завдань відводиться вдосконаленню державного регулювання ІКС і, зокрема антимонопольного. Внутрішня суперечливість, а часто фрагментарність антимонопольного законодавства у сфері регулювання корпоративних відносин є стримуючим чинником для здійснення інвестиційної діяльності, ефективної взаємодії держави та підприємництва, а також прискорення темпів економічного зростання в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з даної проблеми. Проблема державного регулювання корпоративного сектора економіки є достатньо розробленою. Її дослідженням займалися як вітчизняні (Н. Петришина [1], А. Бажанова [2], О. Лівіновська [3], Р. Данилейчук [4]), так і зарубіжні вчені (В. Кіп Віскузі, Дж. М. Вернон, Дж. Е. Гарингтон [5], П. Вельц [6]) та ін. Однак проблема загострюється у зв'язку з недостатньо розробленими у науковій літературі теоретичними і

методологічними питаннями антимонопольного регулювання корпоративного сектора. Вирішення цих наукових і прикладних завдань служить умовою підвищення ефективності функціонування ІКС, що безпосередньо впливає на забезпечення високих темпів зростання й підвищення конкурентоспроможності економіки країни.

Метою статті є виявлення ключових факторів, що визначають розвиток механізму антимонопольного регулювання інтегрованих корпоративних систем в українській економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інтегровані корпоративні системи як і всі інтеграційні процеси за своєю суттю мають потенціал обмеження конкуренції. Більш того, на цьому ґрунтуються й певні переваги, що дає інтеграція. Розумним важелем захисту конкурентного середовища є антимонопольний механізм регулювання ІКС. Він має вирішувати два завдання: перше – захистити інтереси споживачів від необґрунтованої монопольної ціни, та друге – дати можливість вітчизняним ІКС володіти достатніми засобами й коштами для повноцінної конкуренції на світовому й вітчизняному ринку на достатньому технологічному рівні.

Маючи тривалу історію у провідних країнах світу, державне антимонопольне регулювання в Україні знаходиться у стадії становлення. Суттєвими бар'єрами його розвитку, ймовірно, слід уважати історично сформовану високу концентрацію товарних ринків, об'єктивні диспропорції приватизаційних і постприватизаційних процесів, недосконалість механізмів переділу власності, що застосовуються.

Основними нормативно-правовими актами, що забезпечують державну антимонопольну політику у сфері ІКС, є:

Закон України від 26.11.1993 р. № 3659-ХІІ «Про Антимонопольний комітет України»;

Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-ІІІ «Про захист економічної конкуренції»;

Закон України від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР «Про захист від недобросовісної конкуренції»;

Закон України від 20.04.2000 р. № 1682-ІІІ «Про природні монополії»;

Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-ІV;

Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку надання Кабінетом міністрів України дозволу на узгоджені дії, концентрацію суб'єктів господарювання» від 28.02.2002 р. № 219;

Постанова Кабінету міністрів України «Про Положення про державне регулювання цін (тарифів) на продукцію виробничо-технічного призначення, товари народного споживання, роботи і послуги монопольних утворень» від 22.02.1995 р. № 135.

Закони України «Про захист економічної конкуренції» та «Про захист від недобросовісної конкуренції» головним чином спрямовані на господарську діяльність конкретних підприємств.

Центральною ланкою антимонопольної політики, враховуючи, що більшість ІКС, які створюються, можуть мати частку на товарних ринках понад 35%, є ціноутворення. При цьому проблема визначення й виявлення монополю високих цін є однією з найбільш важливих.

Проте у жодному з антимонопольних нормативно-правових актів у сфері ІКС відсутнє визначення монополю високої та монополю низької ціни. З огляду на це пропонується запровадити такий термін у Законі України «Про захист економічної конкуренції» у такому трактуванні: монополю висока ціна – ціна товару, яка встановлюється суб'єктом господарювання, який займає домінуюче становище на ринку, з метою компенсації необґрунтованих витрат, викликаних недовикористанням виробничих потужностей, та (або) отримання додаткового прибутку в результаті зниження якості товару. Водночас в умовах функціонування ІКС фактор отримання додаткового прибутку, що обмежується лише зниженням якості, має бути регламентований державними корпоративними стандартами та підтверджуватись здійсненням сертифікації корпоративного виробництва.

Головним джерелом установаження монополю високої ціни на продукцію ІКС представляється її непропорційне (випереджаюче) зростання відносно підвищення технічного рівня та якості кінцевої продукції.

Відповідно до Закону України «Про природні монополії» державні органи виконавчої влади з регулювання природних монополій можуть здійснювати в установленому порядку цінове регулювання суб'єктів природних монополій. Це відноситься до таких сфер діяльності, як:

- транспортування нафти і нафтопродуктів трубопроводами;
- транспортування природного і нафтового газу трубопроводами та його розподіл;
- зберігання природного газу в обсягах, що перевищують рівень, який встановлюється умовами та правилами здійснення підприємницької діяльності зі зберігання природного газу (ліцензійними умовами);
- транспортування інших речовин трубопровідним транспортом;
- передача та розподіл електричної енергії;
- користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами та іншими об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування;
- управління повітряним рухом;
- централізоване водопостачання та водовідведення;
- транспортування теплової енергії;
- спеціалізовані послуги транспортних терміналів, портів, аеропортів

за переліком, який визначається Кабінетом міністрів України.

У загальному випадку, з метою попередження встановлення монополю високих цін, видається за доцільне передбачати їх державне регулювання за допомогою декларування підвищення цін і тарифів на продукти діяльності суб'єктів природних монополій, що входять в ІКС, а також шляхом встановлення граничного рівня або фіксованих цін

(тарифів) на кінцеву продукцію (роботи, послуги) ІКС. Плановану ж зміну цін на кінцеву продукцію інтегрованих корпоративних систем вважається доцільним здійснювати тільки при введенні у дію перспективних вимог відповідних державних корпоративних стандартів. Такий підхід може стати основою встановлення граничних і ступінчастих цін.

Водночас при переході до нового рівня вимог державних корпоративних стандартів при зміні технологічних фаз збільшення ціни має бути нижче економії витрат в експлуатації техніки нового типу у споживача. Більш того, за рахунок упровадження інтегрованими корпоративними системами новітніх досягнень НТП ціни будуть знижуватись або, принаймні, не стануть збільшуватись.

У загальному випадку зростання верхньої границі рівня цін щодо попереднього має бути нижче підвищення рівня якості щодо показників попереднього рівня вимог державних корпоративних стандартів.

Щодо монополюно низької ціни, то її необхідно визначити у Законі України «Про захист економічної конкуренції» як ціну товару, що придбається, яка встановлюється господарюючим суб'єктом, який займає домінуюче становище на ринку в якості покупця, з метою отримання додаткового прибутку та (або) компенсації необґрунтованих витрат за рахунок продавця, або ціни товару, що свідомо встановлюється господарюючим суб'єктом, який займає домінуюче становище на ринку в якості продавця, на рівні, що приносить збитки від продажу даного товару, результатом установаження якої є або може бути обмеження конкуренції через витіснення конкурентів з ринку.

Перший випадок, тобто домінуюче становище на ринку в якості покупця, найбільш характерний для підприємств оптової торгівлі. Для інтегрованих корпоративних систем він не типовий, оскільки вони не здійснюють закупівель, а реалізують свою продукцію в якості єдиного інтегрованого виробника.

Другий випадок, тобто встановлення демпінгових цін, у принципі можливий. Тому у випадку, якщо ІКС займає домінуюче становище на певному ринку і зловживає ним, повинні застосовуватись заходи державного регулювання відповідно до чинного антимонопольного законодавства.

Щодо чинного на даний момент антимонопольного законодавства у сфері ІКС в цілому необхідно відмітити, що воно має низку протиріч, а також не враховує реальність і необхідність формування, ефективного функціонування та динамічного науково-технологічного розвитку вітчизняних інтегрованих корпоративних систем.

Суперечності виражаються в такому. З одного боку, Законом «Про захист економічної конкуренції» (ст. 15, п. 2) передбачено, що органам влади, органам місцевого самоврядування, органам адміністративно-господарського управління та контролю забороняється, зокрема, надання окремим суб'єктам господарювання або групам суб'єктів господарювання пільг чи інших переваг, які ставлять їх у привілейоване становище стосовно конкурентів. З іншого боку, цим же Законом (ст. 16)

передбачено, що з метою сприяння розвитку товарних ринків і конкуренції, підтримки підприємництва та демонополізації державний антимонопольний орган може направляти відповідним державним органам влади, органам місцевого самоврядування, органам адміністративно-господарського управління та контролю рекомендації, зокрема, про надання пільгових кредитів, а також про зменшення податків або звільнення від них господарюючих суб'єктів, які уперше вступають на ринок. Таким чином, окрім протиріччя має місце явна перевага, що віддається в основному малим підприємствам, оскільки інтегровані корпоративні системи будуть формуватись головним чином на основі реконструкції та технічного переозброєння вже діючих великих підприємств.

У законодавстві про ІКС відсутні положення про пільгову підтримку вітчизняних ІКС, що наразі є дуже актуальним. До того ж Закон «Про захист економічної конкуренції» практично не враховує конкуренцію, що посилюється, з боку великих транснаціональних корпоративних систем і фактично сприяє обмеженню конкурентоспроможності вітчизняних ІКС як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

У зв'язку з цим необхідно відзначити, що у країнах з розвинутою економікою для експортерів пом'якшується або скасовується антимонопольне законодавство. Тому з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняних ІКС вважається за необхідне не обмежувати, а сприяти їх формуванню, функціонуванню й розвитку у разі орієнтації у виробництві кінцевої продукції на світовий ринок. Необхідно відзначити ще два вельми принципових недоліки чинного антимонопольного законодавства. По-перше, воно не враховує потреби економіки у розвитку великих корпоративних систем. І по-друге, недостатньо захищає інтереси споживачів.

В основі методик узгодження антимонопольними органами конкретних випадків економічної концентрації лежить встановлення часток господарюючих суб'єктів (групи осіб) на ринку відповідного товару. Причому використовуються дані Державного комітету статистики України. А це вже вказує на можливість отримання неадекватних висновків.

Найбільш спірним убачається встановлення порогових значень для визнання суб'єкта господарювання домінуючим на ринку певного товару в 35% (для одного господарюючого суб'єкта) і 50% та 70% (для кожного з кількох суб'єктів господарювання). Для узагальнення інформації про таких господарюючих суб'єктів вважається за доцільне створити реєстр суб'єктів господарювання, що мають частку на ринку певного товару більше ніж 35%, куди б включались усі суб'єкти господарювання, які відповідають зазначеній характеристиці. Такий реєстр уже існує у багатьох країнах, у тому числі й у Росії. Створення реєстру вимагатиме додаткового узгодження з антимонопольним законодавством, у першу чергу, із Законом «Про захист економічної конкуренції».

Для того, щоб реєстр відображав реальну картину концентрації на ринку, слід уникати його статичності, яка може спостерігатись через низьку інформаційну забезпеченість антимонопольних органів і методологічні прорахунки. Для цього реєстр не повинен зациклюватись на підприємствах-виробниках, абсолютно ігноруючи становище на ринку інтегрованих корпоративних систем. Проте, враховуючи труднощі ідентифікації групи осіб, відокремлення виробництва й власності (класичний випадок – виробництво на давальницькій основі), далеко непрозорі відносини власності афільованих осіб тієї чи іншої ІКС, визначити ринкову частку інтегрованої корпоративної системи – завдання не легке.

Крім того, важливим є й акцент на товарну номенклатуру. Якщо взаємозамінність товарів на умоглядному рівні й враховується антимонопольними органами, то компліментність продукції, зосередження повних виробничих циклів у зоні інтересів ІКС, як правило, не береться за доказову базу встановлення антимонопольних обмежень діяльності останніх.

Характерним відображенням помилкових методик визначення антиконкурентних наслідків стали численні скуплення акцій господарюючих суб'єктів іноземними компаніями, що не є суб'єктами українського товарного ринку (у тому числі як імпортера продукції). Покупець акцій є лише портфельним (стратегічним) інвестором для вітчизняного суб'єкта господарювання, що не виключає його помітної присутності на світовому ринку того чи іншого товару. Становище погіршується розгалуженою мережею афільованих, найчастіше офшорних фірм, які є номінальними покупцями контрольних пакетів акцій. Ринкові частки у даному випадку на перших порах не зазнають змін, придбане ж підприємство, як правило, стає залежним від постачальницько-збутової політики «іноземця», а то й припиняє своє існування як суб'єкт ринку відповідного товару: всі потоки переорієнтовані на повністю контрольовані іноземною компанією фірми.

Формальних підстав у межах існуючого антимонопольного законодавства для обмеження або заборони таких угод у антимонопольних органів немає, вимоги, що виставляються їм про інформування у попередньому режимі про наміри, пов'язані з програмою змін постачальницької, збутової та цінової політики, не можуть забезпечити згодом ефективний антимонопольний контроль більшою мірою у зв'язку з край обмеженими повноваженнями антимонопольних органів.

Наслідком такого стану справ є вкрай обмежена дія другого розділу Закону «Про захист економічної конкуренції», спрямованого на зловживання суб'єктами господарювання своїм монопольним (домінуючим) становищем на ринку. Тим паче, перелік дій у цьому розділі можна визначити невичерпуючим, що є порушенням антимонопольного законодавства.

Крім того, зафіксована у Законі «Про захист економічної конкуренції» норма про можливість задоволення клопотань щодо

узгодження угод і дій, які хоч і ведуть до обмеження конкуренції, проте мають більший соціально-економічний ефект, зводить нанівець заперечення антимонопольних органів практично в усіх випадках, оскільки на даний час будь-які вливання у реальний сектор економіки України слід розглядати як незаперечно позитивний фактор її післякризового відновлення, у тому числі й у плані створення адекватного стану світової економіки конкурентного середовища. Отже, останнє питання, скоріше, дає тему для теоретичних суперечок про пріоритет тих чи інших заходів для підйому національної економіки.

Також необхідно звернути увагу на роль органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у становленні рівноважних конкурентних інтегрованих корпоративних систем. Третій розділ Закону «Про захист економічної конкуренції» покликаний припиняти акти та дії органів влади, органів місцевого самоврядування й органів адміністративно-господарського управління та контролю, спрямовані на обмеження конкуренції. Тим не менш частішали випадки появи великих, як правило, інтегрованих корпоративних систем, що ведуть свою господарську діяльність при органах виконавчої влади (ІКС «Приват», ІКС «Систем Кепітал Менеджмент», ІКС «Укрпромінвест» та ін.). Такі комерційні організації наділяються ексклюзивними правами з виробництва, розподілу певного товару (роботи, послуги) та (або) доступу до обмеженого ресурсу. Подібна діяльність за всебічної підтримки виконавчої влади однозначно розцінюється як обмежуюча конкуренцію на товарних ринках. Проте усунення конкуренції на певному ринку можливе й у разі аналогічної підтримки некомерційних організацій – спілок, асоціацій, некомерційних партнерств.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших наукових напрацювань у даному напрямку. Таким чином, сучасний антимонопольний механізм державного регулювання ІКС має низку протиріч, а також не враховує реальність і необхідність формування, ефективного функціонування та динамічного науково-технологічного розвитку вітчизняних інтегрованих корпоративних систем. Антимонопольне законодавство не забезпечує повною мірою попередження монополістичної діяльності ІКС та, у першу чергу, монополічне ціноутворення, а також практично не враховує інтереси споживачів при застосуванні заходів антимонопольного регулювання.

Подальші дослідження у даному напрямку можуть стосуватись питань удосконалення інших механізмів державного регулювання корпоративного сектора економіки України (організаційно-економічного, податкового тощо).

Література

1. Петришина Н.В. Трансформація економічної ролі та управлінсько-регуляторних функцій держави в ринковій системі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Н.В. Петришина. - К., 2009. - 24 с.

2. Бажанова А.І. Організування та інвестування інтегрованих виробничо-господарських структур: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.02.03 – Організація управління, планування і регулювання економікою / А.І. Бажанова. – Львів, 2003. – 20 с.

3. Лівіновська О.В. Правові основи діяльності інтегрованих підприємств через призму сучасного законодавства / О.В. Лівіновська // Науковий вісник НЛТУ України. 2010. – Вип. 20.11. – Львів: РВВ НЛТУ, 2010. – С. 169-175.

4. Данилейчук Р.Б. Основні напрями вдосконалення державного регулювання процесів інтеграції у галузі підприємництва / Р.Б. Данилейчук // Інноваційна економіка. – 2010. – № 1. – С. 220-223.

5. Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика: пер. з англ. / В. Кіп Віскузі, Джон М. Вернон, Джозеф Е. Гарингтон; наук. ред. пер. та авт. передм. О. Кілієвич. – К.: Вид-во «Основи», 2004. – 1047 с.

6. Veltz P. Mondialisation, villes et territoires. L'économie d'archipel / P. Veltz. – Paris: PUF, 1996. – 264 p.

Abstract

Klimova O.I.

The antimonopoly regulation of integrated corporate systems

The topical issue of antimonopoly regulation of integrated corporate systems is considered in the article. The problems and contradictions, which inherent in the modern antimonopoly legislation in the sphere of regulation of such systems, are defined. The possible solutions for these problems are proposed.